

MUSIK SOM FUNGERAR INOM LITURGINNS RAM

Juhani Haapasalo

(översatt till svenska av Anna Gröndahl)

Finlands tunga krigsår 1939–1944 har den senaste tiden äntligen ägnats uppmärksamhet ur en mera objektiv, realhistorisk synvinkel. De skador kriget hade åsamkat alla kulturformer är givetvis obestridliga. Mycket intressant men föga utforskad är exempelvis situationen i Finland som, när det gäller det aktiva arbete på en förnyelse av gudstjänstlivet och kyrkomusiken som bedrevs under 1920- och 1930-talen, för ett halvt sekel sedan fick en kraftig törn. Utan tvivel skulle vi ha fått mekaniska orglar långt tidigare och i långt större antal än det var möjligt under kriget och den efterföljande kristiden. Otvivelaktigt skulle strävandena att berika den liturgiska kör- och orgelmusiken ha burit frukt tidigare, om det hade funnits resurser av olika slag att fullfölja avsikterna. Vore måhända to m en sådan situation tänkbar, att de s k yrkestonsättarna också hos oss i större utsträckning skulle ha intresserat sig för kyrkomusik, om de inte efter krigsåren hade behövt kämpa för att återuppväcka hela kulturlivet. Kyrkomusiken i Tyskland under glansperioden innan drömmarna grusades kom i alla fall att få betydelse också för kyrkomusiken i Norden: Hugo Distler och Ernst Pepping, vilkas kyrkomusik, till tonspråket skapad i tidens anda utan avkall på konstnärligheten, organiskt växer fram ur gudstjänsten, fick dock efterföljare.

Den person som under efterkrigstiden gjorde den tyngst vägande insatsen inom den kyrkomusikaliska tonkonsten i Finland var obestridligen *Sulo Salonen* (1899-1976). Salonen, som var något äldre än Distler och Pepping, fick en traditionell, mångsidig kyrkomusikalisk utbildning, men fattade intresse för de nyaste strömningarna först i

slutet av 1930-talet, då han genom kurser i Sverige under ett par somrar kom att stifta bekantskap dels med liturgisk sång, dels med den musik som odlades av de tyska modernisternas centralgestalter.

Det är Sulo Salonen som är upphovsman till de första, i sitt slag fullständiga, mäss- och rekviemtonsättningarna (*Missa cappella* 1957 och *Requiem* 1962). Han komponerade dessutom ett flertal kantater, vilka dock närmast är anpassade till speciella begivenheter. De mest kända av Salonens orgelkompositioner, t ex orgelpartitorna, måste också hänföras till kategorin kyrklig konsertmusik, men Salonen är en central gestalt även såsom kompositör av liturgisk musik. Efter att ha vunnit en tävling som Svenska kyrkans Diakonistyrelse år 1962 hade anordnat för att få fram evangelietotetter slog Salonen igenom som liturgisk vokalkompositör, och på totettpublikationerna följde snart en värdefull samling introitussånger. I mitten av 1960-talet utgav Salonen – som år 1952 till sin disposition hade fått den första till Finland inköpta Marcussen-orgeln, vilken hade placerats i Sibbo kyrka i närheten av Helsingfors – en samling orgelkoraler (*Avaja porttis, ovesi* – Gör porten hög; förspel till högmässans ingångspsalmer) och ett stort antal körsatser till kyrkoårets gradualpsalmer för alternatimbruk.

Överhuvudtaget förefaller 1960-talet att ha varit en gyllene tid för utgivning av liturgisk musik. Sedan kantorsutbildningen under föregående decennium koncentrerats till Sibelius-Akademien och undervisningen under medverkan av bl a professorerna *Taneli Kuusisto* och *Harald Andersén* effektiviserats samt körverksamheten i församlingarna bli-

vit livligare, uppstod helt naturligt ett marknadsbehov, som framkallade en för finländska förhållanden förvånansvärt riklig utgivning av ny och i synnerhet av gammal kyrkomusik. Utgivningen av gamla mästares motetter, konserter och kantater var en följd av nyupptäckter av den lutherska gudstjänstens rikedomar. I praktiken inspirerade detta material också till nya tonsättningar, och från och med 1960-talet befinns kantorerna själva aktivt engagerade i att komponera och arrangera sin bruksmusik.

Det nyvaknade intresset för orgelimprovisation och för undervisning i ämnet rönt, även det, inflytande av de gamla barockmästarnas orgelkompositioner men sökte sig snart också andra vägar. Av kompositörerna i den av Sulo Salonen redigerade samlingen "Avaja porttis, ovesi" är organisten, sedermera orgelbyggaren, *Pentti Pelto* (f. 1938) den som i sina alster allra mest utnyttjar improvisationens resurser. En intressant bild av skilda generationers olika tänkesätt men också av en överraskande samstämmighet ger en serie förspelshäften, där var och en av kompositörerna bidrar med 10 små orgelkoraler. Jämte Sulo Salonen finner vi där kantorsutbildningens grand old man *Armas Maasalo* (1885-1960), Sibelius-Akademiens rektor *Taneli Kuusisto* (1905-1988), organisten-kompositören *Jarmo Parviainen* (f. 1928), som på 50-talet hörde till de mest synliga inom orgelreformrörelsen, och pedagogen och kompositören *Eero Sipilä* (1918-1972) som också hade organistutbildning.

De senaste årtiondena har gudstjänstlivet varit synnerligen rikt. Man har kommit fram till ett helhetstänkande, som ser den liturgiska musiken spira upp ur gudstjänstens eget växtunderlag. De kompositionstävlingar inom stiftet som kring övergången från 1970- till 1980-talet anordnades för berikande av motettmaterialet och den fortbildning för kantorer som handhas av Kyrkans utbildningscentral med den liturgiska musiken på en mycket framträdande plats, har en stor andel i tillkomsten av nytt material. Det som nu utgör problem är, att publiceringsverksam-

heten har försvårats till följd av att de kommersiella förläggarna allt mer koncentrerar sig på den allmänna musikmarknaden. I denna situation har kyrkan äntligen fått igång en egen förlagsverksamhet.

Kyrkans central för gudstjänstliv och musik har börjat utge en serie alternativsatser, och en samling psalmmusik är dessutom på kommande.

I Sverige är gudstjänstförnyelsen redan genomförd, medan den i Finland först nu har igångsatts. Lyckade psalmboksrevisioner är dock redan slutförda. En ny finsk bibelöversättning torde vara klar inom ett par år. Alla dylika textändringar innebär nya utmaningar för gestaltningen av den liturgiska musiken, som måste anpassas till det nya och utvecklas. En livligare experimentverksamhet kommer att anordnas under de närmaste åren. Om Sulo Salonen på sin tid var pionjär, så har t ex *Kaj-Erik Gustafsson* (f. 1942), organist, pedagog och tonsättare, aktivt tagit ställning till gudstjänstlivets utvecklande bl a genom att komponera två plenarmässor, mässa i påsknatten och mässa i pingstnatten. Den centrala principen är, att mässan skall vara genomkomponerad för de resurser som står till buds och att också församlingen på ett naturligt sätt skall medverka i utförandet. Musikens uttrycksmedel har modernisten Gustafsson utvecklat så, att han tillika allt intensivare har närmat sig den urgamla mässtraditionens oförytterliga utgångspunkter.